

5. ÜNİTE: İSLAM MEDENİYETİNİN DOĞUŞU

1. İslamiyet'in Doğuşu Sırasında Dünyanın Genel Durumu

AVRUPA:

- Kavimler göçünün etkisi ile merkezi krallıklar yıkılmış, Feodalite rejimi hüküm sürmektedir.
- Diğer yandan Katolik kilisesi gücünü artırmış, Skolâstik düşünce Avrupa'nın hâkim düşünce yapısıdır.

AFRİKA:

- Kuzey Afrika'nın büyük bir bölümü Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altındaydı.
- Ayrıca Habeşistan Krallığı bulunmaktaydı. Hıristiyanlık yaygın din olarak benimsenmişti.

ASYA:

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu:

- Roma İmparatorluğu'nun "Kavimler Göçü" ile başlayan barbar akınlarına dayanamayıp ikiye ayrılmasından sonra (395) başkenti İstanbul olan Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu kurulmuştu.
- Balkanlar, Anadolu, Suriye, Filistin ve Mısır Doğu Roma'nın egemenliği altındaydı. İslamiyet'in doğuşu sırasında en güçlü devlet konumundaydı.
- Hıristiyanlığın Ortodoks mezhebi hâkimdi.

Sasaniler (İran):

- İran'da kurulmuştu.
- Bizans'tan sonra en güçlü devlet konumundaydı.
- İslamiyet'in doğuşu sırasında taht kavgaları ve Bizanslılarla olan savaşları yüzünden güçlerini kaybetmeye başlamışlardı.
- Zerdüştlük dinine inanmışlardı.

Kök Türkler:

- Asya'nın en güçlü devleti olan Kök Türk Devleti,
- İslamiyet'in doğuşu sırasında Doğu ve Batı Kök Türk Devleti olarak ikiye ayrılmıştı.
- Kök Türkler arasında Gök Tanrı inancı yaygındı.

ARABİSTAN:

Coğrafi durum:

Arap yarımadası coğrafi olarak 4 bölüme ayrılmıştır.

- 1.Güney Arabistan (YEMEN),
- 2.Kuzey Arabistan,
- 3.Batı’ da Kızıldeniz’e paralel uzanan, yaşama en elverişli, ticaret yolları üzerinde bulunan ve en önemli şehirlerin (Mekke, Medine, Taif) bulunduğu HİCAZ bölgesi
- 4.Çölllerle kaplı NECİD bölgesi

Siyasi durum:

İslamiyet'ten önce Arap yarımadasında siyasi birlik hiçbir zaman sağlanamamıştır. Bunun sebepleri:

1. Arapların kabileler halinde yaşaması
2. Arabistan'ın coğrafi yapısı (çok büyük bölümünün çöllere kaplı olması)

Bunun yanı sıra İslamiyet'ten önce Yemen'de: Main, Seba, Himyeri devletleri kurulmuştur.

Kuzey Arabistan'da ise Nebatlılar, Tadmürlüler ve Gassaniler devletleri kurulmuştur.

Sosyal durum:

- İslamiyet'in kabulünden önceki dönemlerine "Cahiliye Devri" adı verilmiştir.
- Bu dönemde kız çocukları diri diri toprağa gömülür. İçki, kumar, faizcilik, zina v.b tüm kötü alışkanlıkların bulunduğu bir toplum vardır.
- Kabileler halinde yaşarlardı. Aralarında sıkça kan davaları yaşanırdı.
- Şehirlerde oturanlara "Hadari/Medeni", hayvancılıkla uğraştıklarından göçebe biçimde yaşanlara "Bedevi" denirdi.

DİKKAT: İslamiyet öncesinde Arabistan'ın sosyal hayatına cahiliye devri denmesinin nedeni Arapların okuma-yazma bilmemesi değildir. Arap toplumunun yozlaşmış durumudur.

Din ve inanış:

- Dinleri çok tanrılı olup "Putperestlik" denirdi. En büyük tanrıları Lat, Menat, Hubel, Uzza'dır.
- Putları Müslümanlarca da kutsal olan "Kâbe" de bulunurdu.
- Bunlardan başka Hıristiyanlar, Museviler ve Hz. İbrahim dini olarak nitelendirilen Hanifler bulunmaktaydı.
- Haram aylarında kan davalarının, çatışmaların durduğu barış ortamı yaşanmaktaydı.
- En büyüğü "Ukaz" olan bu aylarda kurulan panayırarda bir yandan ticaret yapılırken diğer yandan başta şiir olmak üzere çeşitli yarışmalar düzenlenirdi.

2. Hz. Muhammed ve İslamiyet

İSLAMİYET'İN DOĞUŞU VE YAYILIŞI:

İslam Dini'nin peygamberi Hz. Muhammed, Mekke'nin önemli kabilelerinden biri olan Kureyş Kabilesi'nin "Haşimi" kolundan gelmekteydi. (diğer kol ise Ümeyye yani Emevi koludur.) Gençliğinde ticaret ile uğraşmış, Hz. Hatice ile evlendikten sonra ticari yaşamdan çekilmişti. Hz. Muhammed'e sürekli gittiği Nur Dağı'ndaki "Hıra Mağarası'nda" 610 yılında Tanrı tarafından Cebrail aracılığı ile "ilk vahiy" gönderilmek suretiyle "Peygamberlik" verilmiştir. 613 yılında ise Tanrı buyruklarını "vahiyleri" halka açıklama yani elçilik (Resullük) görevi verilmiştir.

DİKKAT: Peygamberimize inanan ilk dört Müslüman:

- Hz. Hatice
- Hz. Ebubekir
- Hz. Ali
- Hz. Zeyd

Hz. Muhammed, Tanrı'dan aldığı emirleri (Vahiyleri) halka açıklarken kendisine inananlar olduğu gibi, İslamiyet'in yayılmasına putperest Mekkeliler şiddetle tepki gösterdi. Bunun temel sebebi Kâbe'nin putperestler için kutsal kabul edilmesi ve bunun ekonomik kazançlarını kaybedeceklerini düşünmeleridir.

Baskıların artması üzerine Mekke'de yaşama şansı bulamayan Müslümanlar, Hz. Muhammed'in izni ile "615-616" yıllarında Habeşistan'a göç etmek zorunda kalmışlardı. Böylece ilk Müslüman kafilesi Mekke'den ayrılmış oldu.

I. ve II. Akabe görüşmeleri (biatleri)

Hz. Muhammed ile Müslümanlığı kabul eden Medineliler arasında 2 kez yapılan görüşmelerdir. Bu görüşmelerde Medineli Müslümanlar, Hz. Muhammed'e bağlı olacaklarına söz vererek O'na biat etmişlerdir.

HİCRET (622) VE MEDİNE İSLAM DEVLETİ'NİN KURULUŞU:

Mekke'de yaşama şansı kalmayan Hz. Muhammed'in Hz. Ebu Bekir ile birlikte, İslam tarihinde bir dönüm noktası olarak nitelendirilen Mekke'den Medine'ye göçüne Hicret denilmiştir.

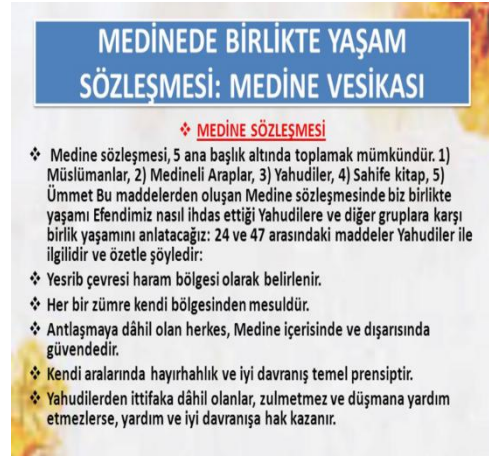
BÖYLECE:

1. Müslümanlar büyük bir baskıdan kurtulmuşlar ve dinlerini rahatça yaşayabilecekleri bir ortama kavuşmuşlardır.
2. Hz. Muhammed Medine'de İslami esaslara dayalı yeni bir devletin temellerini atmıştır.
3. Hicret Hz. Ömer döneminde düzenlenen "Hicri Takvime" başlangıç kabul edilmiştir.

DİKKAT 1: Hz. Muhammed, Medineli Müslümanlar “Ensar” ile Mekke’den göç eden Müslümanlar “Muhacirin” arasında “kardeşlik” antlaşmasını gerçekleştirdi.

DİKKAT 2: Ayrıca, Medine’nin huzur ve güvenliği için Medine’de yaşayanlarla “Medine Sözleşmesi” adı ile bilinen bir antlaşma yaptırmıştır.

Medine sözleşmesi yeni bir devletin kurulduğunu kanıtlayan ilk belge olarak kabul edilir.

HZ. MUHAMMED DÖNEMİ

BEDİR SAVAŞI (624)

- Medineli Müslümanlar ile Mekkeli putperestler arasındaki ilk savaştır.
- Bu ilk savaş Müslümanların zaferi ile sonuçlanmıştır.
- Müslümanlık büyük bir tehlikeden kurtulmuştur.

NOT: Savaş sonunda elde edilen ganimetlerin paylaşımı, bundan sonraki ganimet paylaşımlarına örnek olmuştur. İSLAM SAVAŞ HUKUKU doğmuştur. (1/5 Hazineye, 4/5 savaşa katılanlara verilirdi.)

NOT: Savaş sonunda Peygamberimiz savaş esirlerinden parası olmayanları on Müslüman çocuğa okuma-yazma öğretme karşılığında serbest bırakmıştır. Bu da İslamiyet’in okuma-yazmaya verdiği önemi gösterir.

UHUD SAVAŞI (625)

Neden: Mekkelilerin Bedir yenilgisinin öcünü almak istemeleridir.

Sonuç: Müslüman kuvvetlerin üstün olduğu bir sırada, yerlerinden ayrılmamaları konusunda kesin emir verilmesine rağmen Müslüman okçuların yerlerini terk etmeleri yüzünden Müslümanların kayıpları ile sonuçlanmıştır.

Müslümanlar ne olursa olsun peygamberin sözünden çıkmamaları gerektiğini anlamıştır.

HENDEK SAVAŞI (627)

Neden: Mekkelilerin, Müslümanlığın yayılışını engellemek için Müslümanlara karşı yaptıkları son saldırı savaşıdır.

Savaş: Hz. Muhammed bu savaşta İranlı Selman-ı Farisi’nin önerisi doğrultusunda Medine’nin saldırıya açık yerlerini hendekle çevirerek Medine’de savunma savaşı yapmıştır. Hendeği aşamayarak başarısız olan Mekkeliler, Medine önlerinden çekilmek zorunda kalmışlardır.

Sonuçları:

1. Mekkelilerin saldırı gücü kırılmıştır. Bundan sonra Mekkeliler savunmada kalırken saldırı (taarruz) sırası Müslümanlara geçmiştir.
2. İslamiyet’in Medine dışında yayılması hızlanmıştır.

HUDEYBİYE ANTLAŞMASI (628)

Hz. Muhammed, Müslümanlar ile Kâbe’yi ziyaret için Mekke’ye doğru yola çıkmışlardı. Yapılan görüşmeler sonunda Hudeybiye Antlaşması yapıldı. <https://tarihdersi.net/>

Buna göre;

1. İki taraf 10 yıl savaş yapmayacak,
2. Reşit olmayan bir Mekkeli, Müslüman olsa bile Mekke'ye geri verilecek, Mekke'ye sığınan bir Medineli ise geri verilmeyecektir.

YORUM: Görünüşte Müslümanların aleyhineymiş gibi duran bu maddenin sonradan Müslümanların lehine olduğu anlaşılmıştır.

3. İsteyen Arap kabileleri, Mekke ve Medine ile antlaşma yapabilecek. Ancak taraflar anlaşma yaptıkları kabilelere yardım etmeyecek,
4. Müslümanlar O yıl Kâbe'yi ziyaret etmeyecek, ertesi yıl 3 gün Kâbe'yi ziyaretlerine izin verilecekti.

Önemi: Mekkeliler bu yolla Müslümanların varlığını "Resmen" ve "Hukuken" tanımışlardır.

HAYBER'İN FETHİ (629)

Nedeni: Yahudilerin Müslüman tüccarlara zarar vermeleri

Önemi: Şam ticaret yolu güvenlik altına alınmıştır.

NOT: fetihten sonra bazı Yahudilerin Haraç ve Cizye vergileri ödemeleri şartı ile burada yaşamalarına izin verilmiştir. Bu uygulama daha sonraki tüm İslam devletlerine örnek olmuştur.

Haraç: gayrimüslimlerden alınan toprak ve ürün verisidir.

Cizye: Gayrimüslim erkeklerden askere gitmemeleri karşılığı alınan vergidir.

MUTE SAVAŞI (629)

- Hz. Muhammed'in katılmadığı bir seriyedir.

NOT: Peygamberimizin katıldığı savaş ya da seferlere GAZVE, katılmadığı ve onun döneminde gerçekleşen savaşlara ise SERİYYE denir.

- Müslümanlar ile Bizanslılar arasındaki ilk savaştır.
- Müslümanlar ağır kayıplar verip yenilmiş olmalarına rağmen Halid bin Velid, orduyu toparlamış ve Medine'ye getirmiştir.

MEKKE'NİN FETHİ (629)

- Hudeybiye Barış'ının Mekkeliler tarafından bozulması üzerine Müslümanlar, Mekke üzerine yürüyerek fazla bir direnişle karşılaşmadan Mekke'yi fethetmişlerdir.
- Kâbe'deki putlar kırdırılarak putperestliğe büyük bir darbe vurulmuştur.

HUNEYN SAVAŞI (630)

- Putperest Arap kabilelerinin Müslümanlara karşı Huneyn'de toplanmaları üzerine yapılan savaştır.
- Müslümanların zaferi ile sonuçlanmıştır.

TAİF SEFERİ (630)

- Hz. Muhammed Huneyn'de yenilen putperestlerin Taif'e sığınmaları üzerine şehri kuşatmış, ancak fethedememiştir.
- Taifliler ertesi yıl kendiliklerinden İslamiyet'i kabul etmişlerdir.

TEBÜK SEFERİ (631)

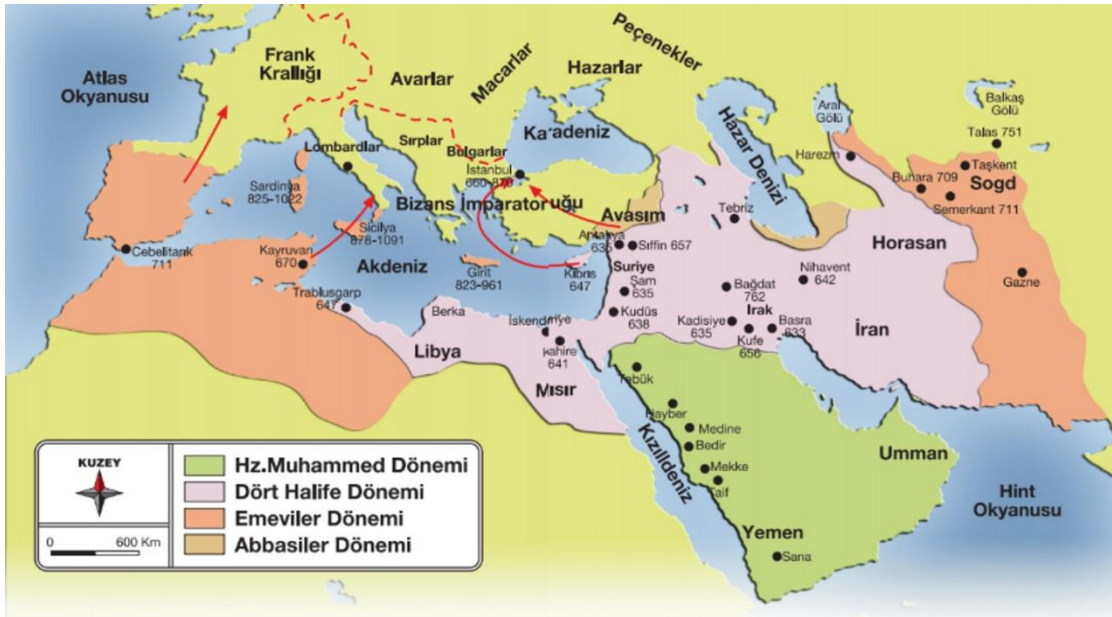
- Hz. Muhammed'in son seferidir.
- Bizanslıların, Arabistan'a saldırıcaıkları söylentileri üzerine sefer düzenlenmiştir. Ancak Tebük'e gelindiğinde söylentilerin doğru olmadığı görülmüştür.
- Bu sefer İslamiyet'in Gassaniler arasında yayılmasını sağlamıştır.

NOT: Bu seferin Arap yarımadası dışında yapılan ilk sefer olduğu ileri sürülmüştür.

VEDA HACCI VE PEYGAMBERİMİZİN ÖLÜMÜ (632)

- Hz. Muhammed, kalabalık bir Müslüman kabile ile Kâbe'ye gitmiş, burada verdiği hutbede Müslümanlara veda etmişti.
- Bu yüzden haccına "Veda Haccı", hutbesine de "Veda Hutbesi" denmiştir.
- Medine'ye döndükten sonra hastalanan Hz. Muhammed 8 Haziran 632'de Medine'de vefat etmiştir.

3. DÖRT HALİFE DÖNEMİ

- Peygamberimizin ölümünden sonra İslam dininin bir lidere ihtiyacı yoktur.
- Ancak Hicretle birlikte kurulan İslam Devleti'nin bir lidere ihtiyacı vardı.
- Sonradan gelen anlamına gelen HALİFE kavramı böylece doğdu. Ve doğduğunda dini anlamı ağır basan bir kavramdı.
- İslam ileri gelenleri tarafından seçilen "İlk Dört halife" sırası ile;

Hz. Ebubekir,

Hz. Ömer,

Hz. Osman,

Hz. Ali'dir.

- Dört Halife döneminde Halifelerin seçim yolu ile iş başına geldikleri için bu döneme "Cumhuriyet Devri" denilir.
- Dört Halife dönemine aynı zamanda "Olgun Halifeler" anlamına gelen "Hulafa-i Raşidin Devri" de denilir.

HZ. EBU BEKİR DÖNEMİ:

- Hz. Muhammed'in ölümünden sonra ortaya çıkan karışıklıkları önledi İslam'dan dönmek isteyenleri, vergi vermek istemeyenleri cezalandırdı. Böylece: İslam Devletini dağılmaktan kurtardı.
- Yemen yörelerinde ortaya çıkan "Yalancı (sahte) Peygamberleri" (RİDDE OLAYI) ortadan kaldırdı.
- Suriye'nin fethi için Bizans ile YERMÜK savaşı yapıldı.
- Savaşlarda HAFIZLARIN şehit düşmesi üzerine Kur'an-ı Kerim kitap haline getirildi.

HZ. ÖMER DÖNEMİ:

DİKKAT 1: Hz. Ömer dönemi 4 halife dönemi içinde en çok fethin yapıldığı dönemdir.

DİKKAT 2: Ayrıca bu dönem İslam devlet teşkilatlanmasının başladığı dönemdir.

FETİHLER:

SURİYE'NİN FETHİ:

- Bizans ile ECNADEYN savaşı yapıldı. Suriye(Şam), Filistin fethedildi. Kudüs teslim oldu.

İRAN'IN FETHİ:

İran'daki Sasaniler, yapılan

- Köprü (Tek yenilgi),
- Kadisiye,
- Celula
- Nihavent savaşları ile yenildi. İran fethedildi.

NOT: İran'ın fethi ile Müslümanlar Türklerle komşu oldu. Böylece ilk ilişkiler başladı.

MISIR'IN FETHİ:

- Bizans ile yapılan savaşlar sonunda Mısır fethedildi.
- Böylece Müslümanların Kuzey Afrika'daki fetihleri başlamış oldu.

DEVLET TEŞKİLATININ KURULMASI:

Yapılan fetihlerle devletin sınırlarının genişlemesi devlet teşkilatlanmasını da zorunlu hale getirmiştir.

Bu amaçla:

- Ülke eyaletlere ayrılarak bu eyaletlere merkezden valiler atandı. (idari yapılanma)
- Eyaletlere kadı'lar tayin edildi. (adli yapılanma)
- Beyt'ül Mal adıyla devlet hazinesi kuruldu. (mali yapılanma)
- İlk düzenli ve sürekli İslam ordusu ve bu ordu için ordugâhlar kuruldu. (askeri yapılanma)
- Ayrıca askeri amaçlı ilk posta örgütü,
- İlk divan (Divan-ı Cünd),
- ikta sistemi kuruldu.
- Hicri takvim yapıldı.

NOT: Hz. Ömer bir suikast sonucu öldürülen ilk halifedir.

<https://tarihdersi.net/>

HZ. OSMAN DÖNEMİ:

- Bu dönemde Kuzey Afrika'daki fetihler devam etti. Bizans'tan Trablusgarp ve Tunus alındı.
- Şam valisi Muaviye tarafından ilk İslam donanması kuruldu.
- Bu donanmayla Bizans arasında ilk deniz savaşı (Zat'üs Savari) yapıldı.
- Ardından Kıbrıs fethedildi.
- Türkler ile ilk mücadeleler başladı.
- Kur'an-ı Kerim çoğaltılarak eyalet merkezlerine gönderildi.
- Hz. Osman'ın kendi soyundan (Ümeyyeoğulları) olanları önemli görevlere getirdiği gerekçesi ile Müslümanlar arası ilk ayrılıkların başladığı dönemdir. Ve bu ayrılıklar sonucu öldürülür.

DİKKAT: Hz. Osman bir suikast sonucu öldürülen ikinci halifedir. Ancak İslam dünyasındaki ayrılıklar sonucu öldürülen ilk halifedir.

HZ. ALİ DÖNEMİ:

DİKKAT: Hz Ali döneminin tamamı iç karışıklıklarla geçtiği için fetihler durmuştur.

1. Cem'el Vakası (Deve Olayı): (656)

- Hz. Osman'ın katillerini bulmadığı gerekçesi ile Hz. Ali'nin halifeliğine karşı çıkan Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr gibi İslam'ın ileri gelenleri ile Hz. Ali kuvvetleri arasındaki bir çatışmadır.

- Çatışma, Hz. Ali'nin üstünlüğü ile sona ermiş, Talha ve Zübeyr ölmüştür.

ÖNEMİ: Müslümanlar arası ilk iç savaş

NOT: Hz. Ali bu olay sonrası devlet merkezini Medine'den Küfe'ye taşımıştır.

2. Sıffin Savaşı ve Hakem Olayı: (657)

- Hz. Ali'nin, Hz. Osman'ı öldürenleri koruduğunu ileri süren Şam Valisi Muaviye ile Hz. Ali kuvvetleri arasındaki savaştır.

- Savaş Hz. Ali'nin üstünlüğü ile sürerken Mısır Valisi Amr Bin As, Muaviye'ye Kur'an yapraklarını askerlerinin mızraklarına takmasını önermiştir. Hz. Ali bunun bir hile olduğunu belirtti ise de askerleri Kur'an'a karşı savaşmak istemediler ve halifelik sorunu **Hakemlerin kararına bırakıldı.**

- Muaviye'nin hakemi Mısır Valisi Amr Bin As'ın Hz. Ali'nin hakemi Musa Bin El Eşari'ye karşı burada da hileye başvurması halifelik sorununu çözmediği gibi daha da karışık hale getirmiş ve Müslümanlar üçe ayrılmıştır:

a) Hz. Ali taraftarları (Şiiler denmiştir),

b) Muaviye taraftarları (Emeviler)

c) Hz. Ali ve Muaviye'den ayrılanlar (Hariciler) olmak üzere 3 gruba ayrılmışlardır.

- Hariciler tarafından düzenlenen suikastlarda, Muaviye ve Amr Bin As kurtulurken, Hz. Ali şehit düşmüştür. Hz. Ali'nin ölümü ile de "Dört Halife Devri" son bulmuştur.

DİKKAT: Böylece Hz. Ali de tıpkı Hz. Osman gibi Müslümanlar arası ayrılıklar sonucu öldürülmüştür.

4. HALİFELİK SALTANATA DÖNÜŞÜYOR (EMEVİLER DÖNEMİ)

- İslam Devleti'nde Emevi (Ümeyye) soyundan gelen Muaviye'nin halifeliği ile "Emevi Hanedanı" devri başlamış oldu.
- Devlet merkezi Küfe'den Şam'a taşınmıştır.

DİKKAT: İslam Devleti'nde iktidar değiştikçe başkent de değişmiştir. Başkent değişikliğinin sebebi herkesin en güçlü olduğu şehri başkent seçmesidir. Fetihler veya başka bir sebep yoktur.

- Birincisi karadan diğeri denizden olmak üzere İstanbul Emeviler tarafından iki kez kuşatılmış, ancak sonuç alınamamıştır.

NOT: 1. Kuşatmaya katılan Hz. Muhammed'in sancaktarı Hz. Eyüp şehit düşmüştü. (İstanbul'un fethinden sora mezarı bulunarak üzerine Eyüp Sultan Türbesi diye tanınan türbe yapılmıştır.)

Kerbela Olayı (680):

Muaviye'nin, oğlu Yezid'i halife olarak yerine getirmesi üzerine

NOT: Böylece halifelik Saltanata dönüşmüştür.

Küfeliler Hz. Ali'nin küçük oğlu Hz. Hüseyin'i halife ilan etmek için Küfe'ye çağırdılar. Halife Yezid kuvvetleri, Hz. Hüseyin'in Küfe'ye gitmesini engellemek için Kerbela denilen yerde Hz. Hüseyin ve yakınlarını öldürmüşlerdir.

Bu olay; Müslümanların Şii ve Sünni olarak kesin bir biçimde ayrılmalarına neden oldu.

Emeviler döneminde fetihler:

- Kuzey Afrika'nın fethi Emeviler Devrinde tamamlanmıştır.
- Tarık Bin Ziyad, Cebelitarık (Septe) boğazını geçerek ilk kez Avrupa kıtasına girmiş, Vizigot Krallığını Kadiks Savaşı'nda (711) yenmiş ve İspanya fethedilmiştir.

Puvatya Savaşı (732): Fransa'ya kadar ilerleyen Müslümanlar ile Franklar arasında yapılmıştır. Müslümanlar başarılı olamayarak İspanya'ya geri çekilmişlerdir. Puvatya Müslümanların batıda ulaştıkları son yer olmuştur.

NOT: Müslümanlar İspanya'ya ENDÜLÜS adını vermiştir.

Emeviler dönemi Türk-Arap ilişkileri:

- En kötü dönemini yaşar. En yoğun mücadeleler bu dönemde yaşanmıştır.

Bunun sebebi:

1. Emevilerin İslamı kılıç zoruyla yaymaya çalışması
2. Emevilerin Arap milliyetçiliği (Mevali politikası) yapması
 - Emeviler Türklerin yaşadığı Horasan ve Maveraünnehir bölgelerini ele geçirmişler, ancak ilerleyişlerini Orta Asya'da Türkişler, Kafkaslarda Hazarlar durdurmuş ve bu bölgelerde İslamiyet'in yayılışını engellemişlerdir.

Halife Abdülmelik döneminde:

Arapçanın "resmi dil" ilan edilmesi Arapçanın hızla Müslümanların yaşadığı bölgelere yayılmasına yol açmıştır.

DİKKAT: Arapçanın resmi dil ilan edilmesi Emevilerin Arap milliyetçiliği yaptığını kanıtlar.

Abdülmelik döneminde "Dinar" adı ile ilk İslam parası bastırılmıştır.

Emevilerin yıkılış nedenleri:

- a) Devletin hızlı genişlemesi ve Emevilerin bu toprakları yalnızca güç kullanarak ellerinde tutmaya çalışmaları,
- b) İrkçi Arap politikası izlemeleri, Arap olmayan Müslümanlara Mevali (Köle)diyerek aşağılamalarına duyulan tepkiler,
- c) Hz. Ali taraftarları (şiiiler)'nin Emevi ailesine karşı mücadele etmeleri
- d) Peygamberimizin amcası Abbas oğullarının Emevi Hanedanına karşı olmaları,
 - Abbasoğulları adına hareket eden Horasanlı Ebu Müslim'in Emevi Hanedanını yıkması ile bu devir sona ermiştir.

DİKKAT: Abbasiler ve Endülüs emevileri çağdaş devletlerdir. Emeviler bu iki devletin de çağdaşı değildir.

ENDÜLÜS EMEVİ DEVLETİ

- Abbasi hanedanının egemenliğini kabul etmeyen Emevi soyundan gelen Abdurrahman'ın, merkezi Kurtuba olmak üzere İspanya'da kurduğu devlettir.

DİKKAT: Endülüs Hükümdarları zamanla Halife unvanını kullanmışlardır. Böylece İslam tarihinde aynı zamanda Bağdat'ta Abbasi, Tunus'ta Şii Fatımi ve İspanya'da Endülüs Emevi Halifeleri olmak üzere üç halife ortaya çıkmıştır. Bu durum halifeliğin "devlet başkanlığı" olduğunun açık bir göstergesidir.

- Taht sorunları ve iç karışıklıklar yüzünden güçlerini kısa sürede kaybetmişler İspanyollar tarafından yıkılmışlardır.
- İspanya'da "Tavaif-i Mülük" denilen küçük devletler ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlisi ise Beni Ahmer Devleti'dir. (1232-1492)
- İspanya'daki son İslam varlığı Gırnata'daki Beni Ahmer Devleti olmuştur.

DİKKAT: Gerek Endülüs Emevi devleti gerekse Beni Ahmer devleti askeri ve siyasi başarıdan çok burada ortaya çıkardıkları yüksek medeniyetle iz bırakmışlardır. Avrupa Kağıt ve matbaa başta olmak üzere pek çok bilimsel çalışmayı Endülüs'ten öğrenmiştir. Bu yüzden Rönesans'ta bile etkisinden söz edilebilir.

- İspanyollar, Kastilya Kraliçesi ile Aragon Kralı'nın evlenmesi ile siyasi birliklerini sağladıktan sonra bu devlete son vermişlerdir.

NOT: İspanya'da büyük baskılar altında yaşayan Müslüman ve Yahudilerin II. Bayezid döneminde Oruç Reis ve Hızır Reislerin gayretleri ile Osmanlı ülkesine getirilerek yerleştirilmişlerdir. Ancak gerektiği kadar yardım edilememiştir. Bunu da II. Bayezid'in pasif politikasına ve Cem Sultan sorununa bağlayabiliriz.

DİKKAT: Gerek dört halife dönemini, gerekse emeviler dönemini kolayca aklımızda tutabilmek için bu iki dönemi karşılaştırabiliriz. Benzerlik ve farklılıklara dikkat ederek pek çok şey öğrenebiliriz.

DÖRT HALİFE DÖNEMİ	EMEVLER
1. Halifeler seçimle belirleniyor. (İslam'ın cumhuriyet devri)	1. Halifelik Saltanata dönüşmüştür.
2. Herkese eşit davranıldı. Toplumda sınıflaşma yok.	2. Arap milliyetçiliği yaptılar toplum sınıflara bölündü. (Mevali,Zımmi,Köle)
3. Fetihçi politika var.	3. Fetihçi politika var.
4. Devlet merkez binası yok. (saray)	4. Devlet merkez binası var (saray)
5. Resmi dil ve para yok.	5. Resmi dil Arapça ve ilk İslam parası basılmıştır.
6. Başkent Medine, Küfe (Hz.Ali)	6. Başkent Şam
7. İslam dünyasındaki ilk ayrılıklar başladı.	7. İslam dünyası kesin olarak ikiye ayrıldı.

5. ABBASİLER

- Emevi hanedanının yıkılmasından sonra devletin başına Hz. Muhammed'in amcası Abbas'ın soyundan gelenler geçtiği için İslam Devleti'nde bu döneme Abbasiler devri denmiştir.
- Devletin kurucusu Ebu'l Abbas Abdullah'tır.
- En parlak dönemleri ise Harun Reşid ve oğulları dönemidir.
- Abbasiler döneminde fetihler yavaşlamıştır.
- İslam uygarlığı ise en parlak dönemini yaşamıştır. Eski Yunan klasikleri Arapçaya çevrilerek medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. (İSLAM RÖNESANSI)
- Başkent Bağdat'a taşınmış,
- Vezerlik makamları oluşturularak Divan Örgütü son biçimini almıştır.

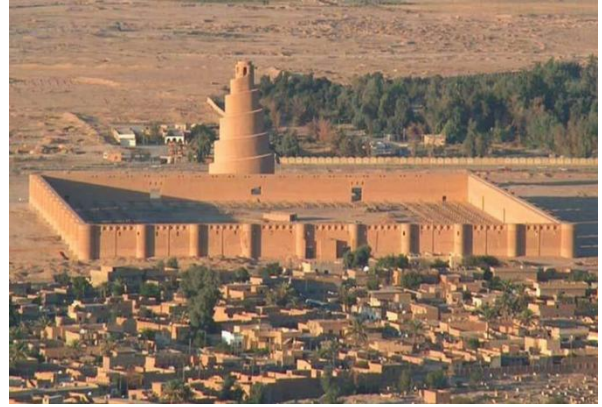

DİKKAT: Abbasilerin bilim ve kültüre verdikleri değerin en önemli kanıtı BEYT'ÜL HİKME'dir. Bey'ül Hikme antik yunan uygarlığına ait eserlerin Arapçaya tercüme edildiği bir yerdi. Aynı zamanda bir kütüphane ve bilim adamlarının toplandığı bir bilim akademisiydi.

Abbasi-Türk ilişkileri:

- Emevilerin ırkçı Arap politikası ve Türk ülkelerini ele geçirmek istemeleri yüzünden olumsuz olmuştu. Müslüman Araplar ile Çinliler arasında yapılan "Talas Savaşı'nda (751)" Karluk Türklerinin Arapların yanında yer almaları bu savaşın Araplar tarafından kazanılmasında etken olmuş, bu olaydan sonra Türkler arasında İslamiyet'in yayılmaya başladığı görülmüştür.
- Ayrıca; Abbasilerin, Emevilerin izlediği ırkçı Arap Politikaları (Mevali politikası yerine Ümmetçi politika izlemişlerdir.)terk etmeleri,
- Türklerin Emir'ül Ümeralık gibi ordu komutanlığı ve devlet yönetiminde önemli görevlere getirilmeleri,
- Türklerden özel ordular kurmaları
- "Avasım İlleri" adı verilen Maraş Diyarbakır, Malatya ve Adana yörelerindeki Bizans sınırına yerleştirilmeleri "Samarra" gibi ordugâh şehir kurmaları

Türkler arasında İslamiyet'in hızla yayılmasında etkili olmuştur.

- 9. yüzyıldan itibaren Türklerin yönetimdeki etkileri artmaya başlamıştır.
- Önce Gazneli Sultan Mahmut (Halife ona Sultan Unvanı verir), daha sonra Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey Abbasi Halifesi'ni Şii Büveyhoğulları tehlikesinden korumuşlardır. **Halife bu kez Tuğrul bey'i "doğunun ve batının sultanı" ilan etmiştir.**

DİKKAT: Bu olay İslam tarihi açısından çok önemlidir.

Şöyle ki;

1. İslamiyet'in siyasi lideri Türkler olmuş,
2. İslamiyet'i korumak ve yaymak Türklerin görevi olmuş,
3. Halife siyasi gücünü ve anlamını kaybetmiş, sadece dini lider haline gelmiştir.

- Emir'ül Ümeraların Halifeyi dinlemeyerek başlarına buyruk hareketleri Abbasi Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmış ve Abbasi toprakları üzerinde "Tevaif-i Mülük" adı verilen devletler ortaya çıkmıştır.

Bunlar:

- a) Mısır'da; Tolunoğulları ve Akşitler,
- b) Kuzey Afrika'da Ağılebiler,
- c) Irak ve İran'da; Büveyhoğulları,
- d) Maveraünnehir'de; Samanoğulları,
- e) Horasan'da; Tahiriler,

- İlhanlı hükümdarı Hülagu Han 1258’de Bağdat’ı ele geçirerek Abbasi Devleti’ne son vermiştir. Moğollardan kaçabilenler Mısır’a giderek Memlûklülere sığınmışlardır.

Memlûk Sultanı Baybars;

- Halifenin dini gücünden yararlanmak,
- Tüm Müslümanları Memlûk Devleti’nin etrafında toplamak amacıyla Muntasır’ı Halife ilan etmiştir. Bu durum Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim’in 1517’de Mısır’ı fethine kadar sürmüştür.

DİKKAT: Abbasileri daha iyi öğrenebilmek için Emeviler dönemi ile karşılaştırabiliriz. Aralarındaki benzerlik ve farklılıklar bize pek çok konuda fikir verebilir.

EMEVİLER	ABBASİLER
1. Halifelik Saltanat halindedir.	1. Halifelik Saltanat halindedir.
2. Fetihçi bir politika var. İslam’ı kılıç zoruyla yayma çalışmışlardır.	2. Fetihçi politika terk edilmiştir. İslamiyet’i hoşgörü ile yaymaya çalışmışlardır.
3. Mevali politikası var. Bu yüzden toplum sınıflara ayrılmıştır.	3. Herkese eşit davranmışlar. Yönetimde Türk ve İranlılara da görev vermişlerdir.
4. Türk-Arap ilişkileri çok kötü	4. Türkler ile iyi ilişkiler kurulmuş ve Türkler İslamiyet’i tanıyarak Müslüman olmuştur.
5. İslam kültürü zenginleşmiştir. Artık sadece Arap kültürü değildir. Ancak bunun sebebi Emevilerin farklı kültürlerle değer vermesi değil yapılan fetihlerdir.	5. İslam uygarlığı en parlak dönemini yaşamıştır. İslam Rönesansı’dır. Bunun sebebi ise Abbasilerin tüm kültürlerle verdiği değerdir.
6. Başkent Şam’dır.	6. Başkent Bağdat’tır.

6. MISIR’DA KURULAN TÜRK-İSLAM DEVLETLERİ

TOLUNOĞULLARI (868-905)

- Türkler Müslüman olduktan sonra Abbasi Devleti’nde başta askerlik olmak üzere önemli görevler almışlardır.
- Bu Türklerden biri olan Tolunoğlu Ahmet Mısır’a vali olarak gönderilmiş ve Abbasilerin zayıflığından yararlanarak burada bağımsızlığını ilan etmiştir. (Bir Tevaif-i Mülk Devleti)
- Tolunoğulları Mısır’da kurulan ilk Türk-İslam devletidir.

- Mısır’da bin yıl boyunca sürecek Türk hâkimiyetinin öncüsü olmuşlardır.

NOT: Mısır’a hâkim olan Türk devletleri sırasıyla

–Tolunoğulları,-İhşidiler,-Eyyubiler,-Memlûkler,-Osmanlılar

- Tolunoğulları güçlü bir ordu ve donanma kurarak Suriye ve Filistin’e hâkim olmuşlardır.

- Başkentleri Fustat (Kahire) 'tır.

DİKKAT: Tolunoğullarının en önemli özelliği, bu devletin yönetici ve ordusu Türk, halkı Arap'tır. Bu da devletin kısa ömürlü olmasının en önemli sebebidir.

- Mısır'ı dini ve sosyal tesislerle donatarak bayındır ve yaşanabilir hale getirmişlerdir. Nil Nehri üzerine bentler ve su kanalları yaparak Mısır tarımını geliştirmişlerdir.
- Tolunoğlu Ahmet Camii'nin yanına kurdukları eczane ile dinine bakılmaksızın herkese ilaç verilmiştir.
- Maristan adı verilen hastanelerde de herkese sağlık hizmeti verilmiştir.

NOT: Tüm bunlar sayesinde Tolunoğulları devri Mısır'ın

Altın Çağı olarak kabul edilir. Ayrıca bu sayede Mısır halkı tarafından çok sevilmişlerdir.

- Tolunoğlu Ahmet'in ölümünden sonra taht kavgaları başlamıştır. Bundan yararlanan Abbasiler Mısır'a tekrar hâkim oldular.

İHŞİDİLER (AKŞİTLER) (935-969)

- Abbasiler tarafından Mısır'a vali olarak gönderilen Togaç oğlu Muhammet tarafından kurulmuştur. (bu devlette bir Tevaif-i Mülk Devleti)
- Mısır'da kurulan İkinci Türk- İslam devletidir. Muhammed Fergana asıllı idi. Abbasi halifesi Muhammed'in bağımsızlığını onaylarken ona Ferganalı hükümdarların kullandığı bir unvan olan İHŞİD (AKŞİT) unvanını verdi. Devlet ismini buradan alır. Muhammet Suriye, Filistin, Lübnan ve Hicaz'ı ele geçirdi.

NOT: Böylece Mekke ve Medine yani kutsal topraklar ilk kez bir Türk devletin koruması altına girmiş oldu.

DİKKAT: İhşidilerin en önemli özelliği, bu devletin yönetici ve ordusu Türk, halkı Arap'tır. Bu da devletin kısa ömürlü olmasının en önemli sebebidir.

- Tolunoğullarından sonra Mısır'da kuruldukları ve Tolunoğullarının Mısır halkı tarafından çok sevildiğini gördükleri için her alanda onlar gibi davranmaya çalışmışlar, ancak onlar kadar başarılı olamamışlardır.

YORUM: İki devlet kıyaslandığında İhşidiler askeri ve siyasi açıdan, Tolunoğulları ise Kültürel ve ekonomik açıdan daha başarılı sayılabilir.

Muhammed'in ölümünden sonra tahta kavgaları başlamıştır. Bunu fırsat bilen Tunus'taki Fatımi devleti Mısır'ı ele geçirdi. Böylece İhşidiler devleti sona erdi.

<https://tarihdersi.net/>

EYYUBİLER (1174-1250)

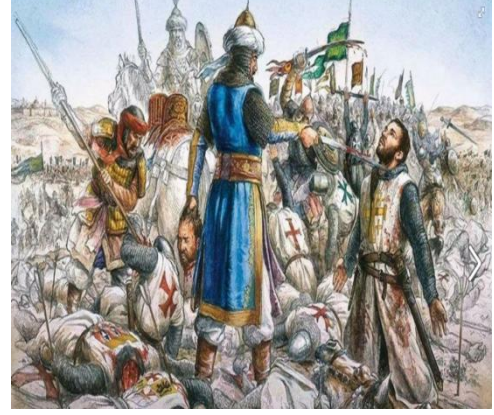
- Haçlı seferleri ile Şii Fatımi devleti zayıflayınca Mısır'da karışıklık çıktı. Mısır ileri gelenleri B. Selçuklu Devleti'nin Musul Atabeyi Nurettin Mahmut Zengi'den yardım istedi.
- Zengi'nin gönderdiği orduda bir komutan olan **Selahattin Eyyubi** önce Fatimilere vezir oldu. Ardından da Fatimileri yıkarak kendi devletini kurdu.
- Suriye, Lübnan ve Hicaz'a kadar topraklarını genişletti.

YORUM: Selahattin Eyyubi'yi asıl önemli kılan, Türk-İslam dünyasında Büyük bir güce ve üne kavuşmasını sağlayan Haçlılara karşı yaptığı başarılı mücadeledir. 1187'de Hittin Savaşında Haçlı Krallığını yendi. Kudüs'ü onlardan geri aldı.

Bu olay 3. Haçlı seferinin başlamasına neden oldu.

Selahattin bu sefere karşıda bölgeyi korudu.

Bu başarılı mücadele sayesinde Mısır, Libya, Hicaz, Filistin, Şam, Malatya, Hamedan ve Güneydoğu Anadolu'da (ki buraların bir kısmına gitmediği halde) adına hutbe okutuldu.

NOT: Hutbe okutmak Türk-İslam dünyasında hâkimiyet sembollerinden biridir.

Devletin yıkılışı: Selahattin Eyyubi'nin ölümünden sonra ülke oğulları arasında paylaşıldı. Son eyyubi hükümdarı Turan şah ölünce ülkenin yönetimi annesine (Secerüt dürr) kaldı. Onun Aybeg adlı komutanla evlenmesi ile bu komutan Mısır'da Memlük devletini kurdu.

MEMLÜKLER (KÖLEMENLER) (1250-1517)

- Eyyubiler'in ordusu Kafkasya'dan küçük yaşta getirilerek eğitilen Kıpçak ve Çerkez gençlerin oluşmaktaydı. Bu orduya Memlük ya da kölemen denilmekteydi.

NOT: Bu uygulamanın benzerleri Gazneli, Büyük Selçuklu gibi Türk-İslam devletlerinde GULAM SİSTEMİ adıyla uygulanmıştır. Ayrıca bu usül Osmanlı Devleti'ndeki Devşirme Sistemi ve KAPIKULU askerlerinin de ilham kaynağıdır.

- Bu ordudaki komutanlardan Aybeg'in yönetimi ele geçirmesi ile Eyyubiler devleti yıkılmış, yerine Memluk devleti kurulmuştur.

YORUM: Memlük Devleti'ni Diğer Türk Devletlerinden ayıran en büyük özellik hükümdarların başa geçmesi konusundadır. Ordu kökenli bir devlet olduğu için sultanlık babadan oğla geçmez.

Komutanların en güçlüsü hükümdar olur.

- Memlüklerin kuruluş yıllarında Moğol istilası devam ediyordu. Moğollar Köseadağ savaşı ile Anadolu'yu almış, Bağdat'ı istila etmiş, Suriye'ye dayanmıştı.

- Memlûkler Kutuz komutasında Moğolları Ayn-ı Calut savaşıyla yenmiştir.

DİKKAT: Bu Savaş Moğolların ilk yenilgisiydi ve bir dönüm noktası oldu. Memlûkler Moğolları yenip Moğol istilasını durdurmuş oldular.

- Memlûk hükümdarı Baybars Moğollardan kaçıp kendisine sığınan Abbasi ailesinden Mustansır'ı Mısır'da halife ilan etti. Böylece Halifelik Memlûk korumasına girdi.
- Ayrıca Baybars Moğollara karşı yardım isteyen Anadolu'nun yardımına gitmiş, Kayseri'ye kadar ilerlemiş, Ancak yardım isteyenlerin gereken desteği vermemesi üzerine geri çekilmiştir. Geri dönerken Moğolları Maraş (Elbistan) yakınlarında bir kez daha yenmiştir.

NOT: Moğollar bu olayın intikamını Anadolu'da 50 bin Türk'ü öldürerek almıştır.

YORUM:

Memluklar;

- Moğolları durdukları için Siyasi,
- Halifeyi korudukları için Dini,
- Baharat yolu sayesinde Ekonomik

açından Osmanlılar İstanbul'u fethedene kadar Türk-İslam dünyasının en güçlü devleti durumunda olmuşlardır.

YIKILIŞI: Fatih döneminde bozulan ilişkiler II. Bayezid döneminde savaşa dönüşmüş, Yavuz Dönemindeki Mercidabık ve Ridaniye savaşları ile Memlûkler Osmanlı Devleti tarafından yıkılmıştır.

7. İSLAM MEDENİYETİNDE İLİM VE SANAT HAYATI

1. İSLAM MEDENİYETİNDE İLİM

- İslam, bilgiye, eğitime, öğretime ve ilim insanlarına önem veren bir dindir. Kur'an-ı Kerim, pek çok ayetinde insanları akıllarını kullanmaya ve düşünmeye çağırır.

A. İslam Medeniyetinde İlim ve Eğitim Kurumları

Beytü'l-Hikme

- İslamiyet Mısır, Yunan, Hint ve İran gibi büyük medeniyetlerin kurulup geliştiği topraklar üzerinde yayılmıştı. Bu durum Müslümanlara kendilerinden önceki medeniyetlerin zengin bilgi birikiminden faydalanma imkânı sunuyordu. Ancak bu imkânın kullanılabilmesi için çeşitli dillerde yazılmış eserlerin Arapçaya tercüme edilmesi gerekiyordu.
- Abbasi Halifesi Mansur, Süryanice ve Sanskritçeden de çeviriler yaptırmış, sarayında bir kütüphane kurarak buraya bilgi hazinesi anlamında Hazinetü'l-Hikme adını vermiştir.
- Hazinetü'l-Hikmenin büyüyen bir akademi hâline gelmesi ve Beytü'l-Hikme adını alması ise Halife Me'mun zamanında oldu.

Beytü'l-Hikme:

1. Orta Çağ'ın en zengin kütüphanesi
2. Tüm dillerden önemli eserlerin Arapçaya çevrildiği bir tercüme merkezi
3. Özellikle pozitif ilimlerle ilgili araştırmaların yapıldığı bir merkez hâline geldi.

DİKKAT: Müslüman âlimlerin tercüme faaliyetleri sayesinde İlk Çağ'a ait klasik eserlerin pek çoğunun günümüze gelebilmesi sağlandı.

Kütüphaneler

- İslam dünyasında kütüphanelerin temeli aynı zamanda birer okul olan mescitlerde muhafaza edilen kitaplarla atıldı.
- Bunun yanında, halifeler, vezirler, yüksek devlet görevlileri ve halktan zengin kişiler de kendi özel kütüphanelerini kuruyorlardı.
- Örneğin Selçuklu veziri Nizâmülmülk Bağdat'ta Nizamiye adıyla bir medrese ve kütüphane kurdu. Onu genellikle kurucularının adlarıyla anılan başka kütüphaneler izledi.
- İslam dünyasında Kültür ve uygarlığın önemli olduğu merkezlerden biri de Kurtuba idi. Endülüs Emevi halifelerinden II. Hakem daha velihtlığı döneminde Emevi sarayında yüz binlerce cilt kitabın bulunduğu büyük bir kütüphane kurmuştu.
- Her dine mensup olanlara açık olan bu kütüphaneler aynı zamanda bilgi alışverişinin yapıldığı birer yüksek okul durumundaydı.

Camiler

- İslam uygarlığında eğitim ve öğretim Hz. Muhammed'in ilk Müslümanlara Kur'an-ı Kerim ayetlerini öğretmesiyle başladı.
- Peygamberimiz hicretten sonra Medine'de ibadet yeri olan Mescid-i Nebvî'yi aynı zamanda bir okul hâline getirdi.
- Burada eğitim alanlara, mescidin sofasında toplanan dostlar anlamına gelen "Eshâb-ı Suffe" adını verdi. Böylece İslam dünyasında mescitlerin ve camilerin ibadetin yanı sıra eğitim öğretim amacıyla da kullanılması geleneği başladı. Diğer yandan bu uygulama ileride kurulacak eğitim kurumlarına model oldu.
- Özellikle dinî ilimleri camilerde okutulmaya devam etti.
- Eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü camilerin en tanınmışları Şam'da Emeviye, Bağdat'ta Mansur, Mısır'da Ezher ve Endülüs'te Kurtuba Camileri idi.

Medreseler

- Ders verilen yer anlamına gelen medrese, Abbasiler Dönemi'nde ortaya çıkmıştır. Medreseler, İslam medeniyetinin cami dışı eğitim kurumlarıydı.
- Bu kurumlar temel eğitimini tamamlayan talebelerin devam ettiği orta ve yüksek dereceli okullardı. Müslümanların medrese kurma faaliyetleri Büyük Selçuklu Veziri Nizâmülmülk'ün 1067 yılında Bağdat'ta Nizamiye Medresesini kurmasıyla birlikte hız kazandı.

Başta Nizamiye medreseleri olmak üzere medreseler açılmasının amaçları:

- İlim insanı yetiştirmek
- Devlet görevlisi yetiştirmek (Özellikle kurumsallaşmaya çalışan Büyük Selçuklu Devleti açısından)
- İslam dünyasında ortaya çıkan zararlı dinî faaliyetlerle mücadele edecek din âlimi yetiştirmek (Özellikle Hasan Sabbah ve Batınıliğe karşı)
- İslamiyeti yeni kabul eden Türklere İslam dinin öğretecek din adamı yetiştirmek.

<https://tarihdersi.net/>

Medreselerin yapısı:

- Medreseler öğrencilerin hep birlikte ders yapabilecekleri büyük bir dersane ve onun etrafında dizilen odalar şeklinde inşa edilirdi.
- Dersler ortadaki büyük dershanede işlenir, dersten sonra öğrenciler odalarına çekilerek çalışmalarına devam ederlerdi.
- Medreselerde bütün masraflar devlet veya vakıflar tarafından karşılanarak ücretsiz eğitim verilirdi.
- Medreselerde ders veren ve imtihanla seçilen öğretmenlere müderris, onların yardımcılara ise müzakereci veya mu'îd denirdi.
- Medreseden özel bir imtihanla mezun olan öğrencilere icazetname denilen, üzerinde hocaların ve alınan derslerin adlarının yazılı olduğu bir diploma verilirdi.
- Medreselerde dinî bilimler ve çeşitli dil derslerinin yanı sıra felsefe, mantık, tıp, matematik, geometri, astronomi, coğrafya gibi temel bilimler okutulurdu.
- İslam dünyasında genel medreseler denilen bu eğitim kurumları dışında dâr-ül-hadis, dâr-ül-kurrâ, dâr-ül-hendese ve dâr-üt-tıb adlarıyla belli alanlarda eğitim veren ihtisas medreseleri de vardı.

2. İslam Âlimlerinin İlme Bakışı ve İlimler

İslam Dünyası 8.yüzyıldan itibaren İslam Rönesans'ı olarak bilinen büyük bir aydınlanma dönemine girdi. Bu dönemde dünyaca tanınmış ünlü İslam âlimleri yetişti. Farklı konularla ilgilenseler de İslam âlimlerinin ortak amacı kendisini, âlemi ve Allah'ı tanımaktı.

İslam medeniyetindeki ilk ilim dalları Kur'an ve sünnet üzerine yapılan çalışmaların sonucunda ortaya çıktı. Dinî ilimler başlığı altında toplanabilecek bu ilimlere toplumsal ihtiyaçların, komşu medeniyetlerle kurulan ilişkilerin ve tercüme faaliyetlerinin etkisiyle zamanla başka ilim dalları eklendi.

Farabi, ilimleri teorik ve pratik ilimler olarak ikiye ayırır.

Teorik ilimler: Matematik ve Fizik, kimya, coğrafya v.b doğa ilimlerinden oluşur.

Pratik ilimler: Fıkıh, kelam, hadis, tefsir gibi dinî ilimlerden oluşur.

Farabi'nin ilimler tasnifi ana hatlarıyla kendisinden sonra gelen âlimler tarafından da benimsendi.

Dinî ilimler; (Nakli Bilimler)

Vahiy ve sünnetten kaynaklandığı için İslam medeniyeti çerçevesinde Müslümanlara özgü ilimlerdir.

Tefsir: Kur'an ayetlerinin belirli kurallar doğrultusunda açıklanıp yorumlanmasıdır.

Hadis: Hz. Muhammed'in sözlerinin ve davranışlarının güvenilir şekilde derlenmesiyle ilgilenir.

Kelam: İman esaslarının felsefe yoluyla kanıtlanmasıdır.

Fıkıh: İslam hukuku anlamına gelir. Bireysel ve toplumsal hayatı düzenleyen dinî hükümlerin yorumlanmasıyla uğraşır.

Pozitif Bilimler (Akli ilimler):

Akli ilimler, araştırma, deney, gözlem ve tecrübe yoluyla öğrenilen bilgi ile çalışır. İslam medeniyetinde insani bilgi denilen ve tüm insanlığın ortak malı olarak görülen bu ilimlerin başlıcaları tıp, matematik, fizik, kimya, felsefe, coğrafya ve astronomidir.

3. İslam Medeniyetinde İlmî Ekoller ve Âlimler

İslam uygarlığında farklı felsefi ekollerin ortaya çıkma nedenleri:

- İslam'ın ilk yıllarında Müslümanlar arasında var olan dil ve kültür birliği Kur'an ve sünnetin anlaşılması konusunda ciddi ayrılıkların yaşanmasını önliyordu.
- Ancak zaman içinde gerek Arap olmayanların İslam'ı kabulü gerekse şehirlerde yaşayan farklı etnik gruplara mensup Müslümanların karışıp kaynaşmasıyla bu durum değişmeye başladı.
- Mekke, Şam, Bağdat, Basra, Kahire ve Horasan gibi büyük merkezlerde yürütülen dinî eğitimlerde Kur'an'ın okunuşu ve anlamı ile Hz. Peygamber'in sözleri ve uygulamaları konularında yorum farklılıkları ortaya çıktı.
- Bu farklılıklar İslam kültür ve medeniyetinde farklı felsefi ekollere kaynaklık etti.
- Felsefi ekollerin ortaya çıkmasında Arapçaya tercüme edilen Hint, İran ve Yunan medeniyetlerine ait felsefe eserleri de rol oynadı.

Meşşâiyye ekolü

- Aristo, derslerini yürüyerek anlattığı için ekolün ismi yürüyenler anlamına gelen Meşşâiyyûn'dur.
- Aristo'nun akılcı felsefesinden etkilenmiştir.
- İslam'ın temel kaynaklarını ihmal etmeden din ile felsefeyi uzlaştırmaya çalıştılar.
- Düşünmeye, mantığa ve araştırmaya önem verdiler.
- Meşşâiyyenin en önemli temsilcileri El-Kindi, Farabi, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd'dür.

Maturidiyye ekolü

- Adını kurucusu El Maturidî'den alır.
- Bu ekole göre insan fiillerinin yaratıcısı Allah'tır. İnsan bu fiillerden dilediğini yapıp yapmamakta hürdür. Çünkü insan Allah'ın gönderdiği peygamberler ve akli yardımıyla faydalı olanı zararlıdan, kirliyi temizden, iyiyi kötüden ayırt etme gücüne sahiptir.

Eş'arîyye ekolü

- Adını kurucusu Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'den alır.
- Bu ekole göre iyilik, kötülük ve adalet gibi ilkeler Allah'ın emir ve yasaklarıyla anlam kazanır.
- Bu nedenle Allah tarafından emredilen davranışlar ahlaken iyi, yasaklananlar ise kötüdür.

Tabîiyyûn ekolü

- Bu ekol, dünyanın yoktan var edildiğini ve kendi dışındaki üstün bir güç tarafından düzenlenip yöneltildiğini savunur.
- Bu ekolde tabiatın bilimsel yöntemlerle araştırılması, bunun için de deney ve tümevarım yöntemlerinin kullanılması esastır.
- En önemli temsilcisi Ebu Bekir Zekeriyya Razi'dir.

Mu'tezile ekolü

- Bu ekole göre, insanın dünyadaki iyi ve kötü davranışlarının yaratıcısı Allah değil, insanın kendisidir. Allah'ın insanlara iyi ve kötü arasında tercih yapabilme hakkı tanınması gerekir. Aksi hâlde ilahi irade ile gerçekleşen bir davranışın sorumluluğu insana yüklenemez. Bu, Allah'ın adaleti ile de bağdaşmaz.

ÖNEMLİ İSLAM BİLGİNLERİNDEN BAZILARI

Farabi (870-950)

- Farabi, felsefe dünyasında birinci öğretmen olarak görülen Aristo'nun fikirlerini en iyi yorumlayan filozof olduğu için **ikinci öğretmen** anlamında "**muallim-i sani**" unvanıyla anıldı.
- "İhsâu'l-Ulûm" (İlimlerin Sınıflandırılması) adlı eserinde ilimleri tasnif etti.
- "Medinetü'l-Fazıla" da (Erdemli Şehir) ise devlet yönetimiyle ilgili öğütler verdi. Hükümdarı, insan vücudunun en önemli organı olan kalbe benzetti.
- "Kitabu'l-Musiki'l-Kebir" adlı eserinde müzik ile matematik arasında ilişki kurarak müziği bir bilim hâline getirdi.
- Kanun adlı müzik aletini icat etti.
- Eserlerinde yararlandığı kaynakları göstererek akademik dürüstlük ilkesini ortaya koydu.

İbn-i Sina (980-1037)

- Batı dünyasında "**Avicenna**" adıyla bilinen İbn-i Sina, tıp alanındaki çalışmalarıyla tanındı.
- "Kitabü'l-Şifa" ve "El Kanun Fi't-Tıp" adlı eserleri kaleme aldı.
- Eserleri, altı yüzyıl boyunca tıp öğretimi yapan Avrupa üniversitelerinde temel başvuru kitabı olarak kullanıldı.
- "El Kanun Fi't-Tıp"ta zatülcenp (göğüs zarı iltihabı), zatürre, menenjit, yüz felci, sarılık ve kemik iltihabı hastalıklarını tanıtarak bunların tedavi yöntemlerini anlattı.
- Kanın gıda taşıyan bir sıvı olduğunu belirtti.
- Ayrıca 760 çeşit ilaç hakkında bilgi verdi.

İbn-i Rüşd (1126-1198)

- İbn-i Rüşd, felsefe ile dinin birbirinin bütünleyicisi olduğunu savundu. Bu konudaki görüşlerini Gazali'nin "Tehafütü'l-Felasife" adlı eserini çürütmek için yazdığı "Tehafütü't-Tehafüt"te açıkladı.
- Felsefenin yanı sıra optik ve tıp alanında da çalışarak ünlü bir tıp ansiklopedisi olan "El Külliyyat"ı yazdı.
- Batı dünyasında "**Averroes**" adıyla tanındı ve düşünceleri XIII. yüzyılda akılcı bir felsefe akımına dönüştü.
- Avrupa ilk Rönesans'ını Latin İbn-i Rüşdcülüğü adıyla bilinen ve kilisenin skolastik felsefesine karşı çıkan bu akımla birlikte yaşadı.

İmam Gazali (1058-1111)

- Gazali, aklın dine aykırı olmadığını söylemekle birlikte gerçeğe ancak iman yoluyla ulaşabileceğini savundu.
- Nakli esas alan bir âlim olarak Aristo, Farabi ve İbn-i Sina gibi akli öne çıkaran filozofları eleştirdi. "Tehafütü'l-Felasife" (Filozofların Tutarsızlıkları) adlı eserinde söz konusu filozofların tutarsızlık olarak nitelendirdiği görüşlerini ifade etti.
- Bağdat'taki Nizamiye Medresesinde müderrislik yaptı.

- İnsanlara ahlaki öğütler vererek iyiliği ve kötülüğü davranışlara değil, niyetlere göre değerlendirdi.
- “İhyâü'l-Ulûmî'd-Din” (Din İlimlerinin Yeniden Yapılanması) adlı eserinde de Kur'an'a ve sünnete uygun bir hayat için önerilerde bulundu.

İslam dünyasında insan davranışları konusunda başka felsefi ekoller de ortaya çıkmıştır.

Bunlardan;

Cebriyye ekolü: Güneşin doğması gibi insanın da fiillerinde mecbur olduğunu savunur. Dolayısıyla fiilleri yapan da yaptıran da Allah'tır.

Kaderiyye ekolü: İnsanın davranışları Allah tarafından belirlenmez. Onları kararlaştıran ve yapan insanın kendisidir.

Fıkıh ekolleri

Hz. Muhammed'e atfedilen “İçtihat edip isabet eden iki, içtihat edip yanılan bir sevap kazanır.” hadisi gereği dinî içtihatlarda bulunup yorumlar yapmışlardır. Bunun sonucunda da İslam dünyasında felsefi ekoller dışında çeşitli fıkıh ekolleri doğmuştur.

- Hanefi (Ebu Hanife),
- Maliki (İmam Malik),
- Şafi (İmam Şafii),
- Hanbeli (İmam Ahmed bin Hanbel)

NOT: Bu âlimler İslam'ın temel ilkelerinde birleşmekle birlikte ibadet biçimleri ve meselelerin çözüm yolları ile ilgili farklı görüşleri sürmüşlerdir.

Bunların dışında bir de Tasavvuf ekolleri vardır:

- Farklı yaklaşımlar içermekle birlikte temelde Allah sevgisi, ruh temizliği ve güzel ahlak gibi ortak ilkeler etrafında birleşmiştir.

4. İslam Âlimlerinin ve Müslümanların Avrupa'ya Etkileri

- Orta Çağ Hıristiyan dünyasında kilisenin aklı ve bilimi reddettiği bir dönemde Müslümanlar din ile bilimi bağdaştırdılar. Böylece skolâstik düşüncenin hâkimiyeti altındaki Avrupa'nın fikrî bakımdan karanlıkta olduğu bir dönemde akılcı düşünceye dayanan ileri bir medeniyet kurdular. Her alanda dünyaca tanınmış ünlü bilginler yetiştirdiler.
- Müslümanlar ilimde ve teknolojideki çalışmalarıyla İslam medeniyetine olduğu kadar Avrupa medeniyetine de katkıda bulundular.
- Avrupalılar XI. yüzyılın sonlarına doğru Müslümanların ilim ve fenniyle tanışıp bunlardan sistemli bir şekilde faydalanmaya başladılar.
- Bu yolda ilk adımı atanlardan biri Rahip Raymond (Raymond) oldu. Raymond, Tuleytula'da Avrupa'nın ilk Doğu ilimleri okulunu açtı. Ayrıca bir tercüme evi kurarak burada İslam âlimlerinin eserlerini Latinceye çevirtti. Böylece Avrupalılara İslam filozoflarının akılcılığı öne çıkaran düşüncelerini öğreterek Rönesans ve Reform hareketlerine zemin hazırladı.
- İslam medeniyetinin etkilediği bir diğer Avrupa ülkesi İtalya oldu. Bu ülkede binaların mimari özelliklerinden ders programlarına ve öğretim yöntemlerine kadar İslam medreselerini taklit eden üniversiteler kuruldu.

- Tıp alanındaki İslam eserlerinin tercümeleri sayesinde Avrupa’da hastalıklara bakış açısı değişti. Hastalıkların insanın içine giren şeytandan kaynaklandığı ve hastanın rahibin duasıyla iyileşebileceği anlayışı yerini bilimsel teşhis ve tedavi yöntemlerine bıraktı.
- Batılılar matematikte sıfırın kullanımını Müslümanlardan öğrendiler. **Sıfırı bulan ünlü İslam matematikçisi Harezmi**, Hintlilerden aldığı dokuz adet rakama sıfırı ekleyerek onluk sistemi tamamladı. Böylece karışıklıklara yol açmadan matematiksel işlemlerin kolayca ifade edilmesini sağladı.
- Sıfırın keşfi Avrupa için dönüm noktası oldu. İtalyan matematikçi Leonardo Fibonacci onluk sayı sistemini tanıttı. Böylece Romen rakamlarıyla toplama ve çıkarma yapmakta zorlanan Avrupalılara günlük hayattaki matematiksel işlemleri kısa yoldan kolayca yapabilmeyi öğretti.

6. İslam Medeniyetinde Sanat

- İslam sanatı dinî ilkeler ve ihtiyaçlar çerçevesinde şekillendi. Böyle olduğu için de İslam medeniyetinde en ileri giden sanat dalı mimari oldu. Camiler, medreseler, çeşmeler, hamamlar, su kemerleri, darüşşifalar, saraylar, kervansaraylar böyle ortaya çıktı.
- İslam medeniyetinde mimariye bağlı olarak çeşitli süsleme sanatlarında ileri gidildi. İbadet mekânları nakışlarla süslendi.
- İslam’ın ilk dönemlerinde putperestliği canlandırabileceği düşüncesiyle hayvan ve insan resimleri yapmaktan kaçınıldı. Onun yerine süslemelerde genellikle bitkisel motifler ve geometrik şekiller kullanıldı.
- İslam sanatında süsleme öğelerinden bir diğeri olan yazı hüsn-ü hat denilen güzel yazı sanatını ortaya çıkardı.
- El yazması kitaplar kaleme alındı. Kitap ciltlerinin ve iç sayfalarının süslenmesi amacıyla da tezhip ve ebru sanatları geliştirildi.
- Müslüman sanatçılar insan resimleri yapmaktan kaçınsa da bu durum minyatür sanatının gelişmesine engel olmadı. İki boyutlu ve gölgesiz resimler olan minyatürlere çeşitli konularda yazılmış pek çok eserde yer verildi.
- Müslüman sanatçılar İslamiyet’i kabul eden milletlerin sanat anlayışını bir potada eriterek güçlü bir sentez ortaya çıkardılar.
- İslam mimarisinde kümbet ve türbe yapımı Türklerin ölü gömme âdetlerinin ve çadırlarının etkisiyle başladı.
- İslam sanatı Türklerin İslamiyet’i kabulüyle birlikte yeni bir gelişim sürecine girdi. Türkler başta mimari olmak üzere ağaç oymacılığı, taş işçiliği, çinicilik ve musikide hayranlık uyandırıcı eserler verdiler. Özellikle hat alanında büyük sanatçılar yetiştirerek İslam dünyasında “Kur’an Mekke’de indi, Kahire’de okundu, İstanbul’da yazıldı.” Sözü ortaya çıktı.

HAZIRLAYAN:

SERDAR BAYRAK

TARİH ÖĞRETMENİ

<https://tarihdersi.net/>